

KS. WITOLD JEDYNAK

WYBRANE ZAGADNIENIA ETYKI ZAWODOWEJ SOCJOLOGA

W społeczeństwach obywatelskich, które rządzą się prawami demokracji, a także zasadami konkurencji i wolnego rynku, wiele instytucji jest zainteresowanych badaniami społecznymi. Pozyskiwane w ten sposób informacje są używane do różnych celów. Jedne z nich służą dobru społeczeństwa, a zwłaszcza rozwiązywaniu trudnych problemów społecznych, inne zaś są wykorzystywane do osiągnięcia określonych zamierzeń przez manipulowanie społeczeństwem. Pozyskiwanie wiedzy o społeczeństwie, czyli o jego opiniach, poglądach, potrzebach, oczekiwaniach, preferencjach, wartościach i postawach, staje się niezwykle ważnym i odpowiedzialnym zadaniem. Dlatego też badania społeczne powinny opierać się na określonych standardach postępowania, aby metody zdobywania wiedzy, a następnie sposoby jej wykorzystania nie szkodziły człowiekowi.

Jedną z profesji, której wykonywanie wiąże się z badaniami społecznymi, jest zawód socjologa. Dąży on do poznania społeczeństwa, a obszar jego zainteresowań jest bardzo rozległy i niejednorodny, ponieważ dotyczy różnych procesów społecznych, zbiorowości i grup społecznych, organizacji, instytucji społecznych, itd. Socjolog jest niejako lekarzem społeczeństwa, gdyż bada je, a następnie stawia diagnozę. Stara się poznać relacje i stosunki pomiędzy ludźmi, interesuje go także działalność instytucji społecznych. Badanie społeczeństwa pozwala na ustalenie jego stanu i dynamiki zmian. Ponadto umożliwia zaproponowanie skutecznych sposobów usunięcia ewentualnych nieprawidłowości, utrudniających właściwe funkcjonowanie społeczeństwa. Zatem wiedza zdobyta podczas pracy socjologa pozwala zazwyczaj na zdiagnozowanie problemów społecznych, które wymagają rozwiązania.

Zainteresowanie socjologa społeczeństwem, a zwłaszcza jego bezpośredni kontakt z człowiekiem podczas prowadzonych badań, w sposób oczywisty domaga się zachowywania wysokich standardów zawodowych. Od ich respektowania zależy wizerunek zawodowy socjologów, a także wartość naukowa realizowanych badań. Niestety, jak w każdym zawodzie, tak i w przypadku socjologów zdarzają się sytuacje, w których przedstawiciele tej dyscypliny nie zachowują określonych norm etycznych, a tym samym nie dbają o etos moralny swojej profesji. Zachowania takie w sposób negatywny wpływają na ocenę ich pracy przez społeczeństwo, a często nawet dają pretekst do daleko idących uogólnień, szkodliwych dla całego środowiska socjologów.

Zasadniczym celem niniejszej publikacji jest ukazanie wybranych zagadnień z etyki zawodu socjologa dotyczących istotnych aspektów jego pracy. Dotychczas nie ukazało się kompleksowe, monograficzne opracowanie na temat aksjologii socjologa. Natomiast w różnych publikacjach występują odniesienia do niektórych kwestii etycznych mających zastosowanie w czasie realizacji badań socjologicznych. W związku z powyższym, autor dokonał analizy wybranych zagadnień etycznych odnoszących się do pracy zawodowej socjologa, mających istotny wpływ na jakość prowadzonych przez niego badań i na stosunek do osób z nimi związanych. W celu zobrazowania omawianych problemów przedstawiono przykłady potwierdzające złożoność i zawziętość niektórych podejmowanych przez socjologów działań, generujących konflikty czy dylematy etyczne. Istotną motywacją podjęcia badań przez autora było powstanie w roku 2012 Kodeksu Etyki Socjologa. Podczas przygotowywania opracowania wykorzystano literaturę dotyczącą omawianej problematyki, a zwłaszcza wspomniany Kodeks.

ZAWÓD SOCJOLOGA I JEGO ETYCZNA POWINNOŚĆ

Socjolog zdobywa przygotowanie zawodowe oraz umiejętności niezbędne do wykonywania zawodu w trakcie studiów. Uzyskane w toku kształcenia podstawy teoretyczne ułatwiają mu poszerzanie wiedzy praktycznej. Specjalistyczne przygotowanie pozwala socjologowi na badanie struktur społeczeństwa, jego rozwoju, form, a także stosunków społecznych. Rozpoznaje on i bada zjawiska oraz procesy zachodzące w społeczeństwie (np. konflikty, przystosowanie, współpracę). Środowisko jego pracy zależy od specyfiki wykonywanych obowiązków zawodowych. Może on bowiem być zatrudniony w różnych urzędach, instytucjach, uczelniach, ośrodkach badawczych. Ponieważ zainteresowania badawcze socjologa dotyczą życia społecznego, dlatego prowadzi on badania wymagające

styczności z ludźmi, zazwyczaj poza miejscem jego pracy. Powinien więc interesować się społeczeństwem i zachodzącymi w nim procesami, poszukiwać przyczyn konkretnych zachowań, posiadać umiejętność nawiązywania kontaktów z ludźmi i współdziałania w grupie¹.

Ze względu na istotną rolę odgrywaną w społeczeństwie i dla społeczeństwa socjolog powinien być osobą cieszącą się zaufaniem publicznym. W ramach prowadzonych badań powierzane są mu informacje dotyczące między innymi życia prywatnego respondentów, których nie może ujawniać. Ponadto wyniki realizowanych przez niego badań nie tylko mają charakter informacyjny, ale często wywierają wpływ na społeczeństwo. Chodzi zwłaszcza o przekazywane opinii publicznej przez media informacje oparte na wynikach różnego rodzaju badań sondażowych, które jak potwierdzają naukowe opracowania, w różnym stopniu oddziałują na poglądy, przekonania czy system wartości odbiorców. Dlatego też społeczeństwo oczekuje od socjologów, by posiadali wysokie kwalifikacje zawodowe, doskonalili własne umiejętności i podnosili poziom fachowej wiedzy, a także zachowywali wysokie standardy etyczne. Wymagania te są niezbędne do prowadzenia bezstronnych badań naukowych, a także do utrzymania pełnego obiektywizmu i autonomii podczas ich interpretacji. Jedynie socjolog zachowujący wysokie standardy etyczne jest wiarygodnym badaczem społeczeństwa zasługującym na zaufanie publiczne².

Jednym ze sposobów korygowania stanu rzeczywistego i podciągania moralnych zachowań socjologów do konkretnego wzorca jest tworzenie określonych postulatów w formie norm i dyrektyw zawartych w etyce zawodowej socjologa. Jeśli dylematów lub konfliktów etycznych nie udaje się rozwiązać przy pomocy etyki ogólnej, niezbędne staje się odwołanie do etyki zawodowej, która stoi na straży godności profesji i jednocześnie wskazuje, jak przedstawiciele zawodu mają się zachowywać, a jak nie powinni postępować. Socjologowie chcąc określić moralną wartość czynu, a więc ocenić, czy jest on dobry czy zły, powinni mieć możliwość odniesienia go do określonej

---

¹ B. SZACKA, *Wprowadzenie do socjologii*, Warszawa: Oficyna Naukowa 2003, s. 43-51; P. SZTOMPKA, *Socjologia. Analiza społeczeństwa*, Kraków: Wydawnictwo ZNAK 2004, s. 29-38; N. GOODMAN, *Wstęp do socjologii*, wyd. I, Poznań: Wydawnictwo Zysk i S-ka 2001, s. 12-13; E. BABBIE, *Istota socjologii. Krytyczne eseje o krytycznej nauce*, Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN 2007, s. 12-20.

² J.H. TURNER, *Socjologia. Koncepcje i ich zastosowanie*, wyd. I, Poznań: Wydawnictwo Zysk i S-ka 1998, s. 37-38; J. SZTUMSKI, *Wstęp do metod i technik badań społecznych*, wyd. VI zmienione i uzupełnione, Katowice: Wydawnictwo Naukowe ŚLĄSK 2005, s. 31-33.

normy etycznej, będącej kryterium ich zawodowego postępowania. Istotną rolę w ich działalności zawodowej odgrywa więc zbiór szczegółowych norm moralnych stanowiący podstawę oceny postaw i zachowań. Normy i wartości określone przez etykę ogólną zostają uszczegółowione, uwzględniając specyfikę profesji socjologa, a przez to dają możliwość rozwiązywania w sposób zadowalający problemów, konfliktów i dylematów wynikających z wykonywania tego zawodu. Etyka zawodowa socjologa ustalając i rozstrzygając kwestie normatywne, odnoszące się do konkretnych, wzorcowych sytuacji, daje podstawy do określenia reguł funkcjonowania socjologa w sytuacji wynikającej z jego roli zawodowej. Jest ona zbiorem wytycznych będących konkretyzacją ogólnych norm moralnych, ponieważ określa szczegółowe zachowania dla typowych sytuacji, w jakich może się znaleźć socjolog. Szczegółowe normy etyczne dotyczą między innymi stosunku do wykonywanego zawodu, jakości podejmowanej pracy, kwalifikacji merytorycznych, dyscypliny i efektywności pracy. Przedstawiciele tego zawodu powinni więc kierować się wartościami i zasadami moralnymi wynikającymi z etyki ogólnej oraz szczegółowymi normami zawartymi w etycznym kodeksie swojej profesji³.

Obowiązujący obecnie Kodeks Etyki Socjologa został uchwalony przez Walne Zgromadzenie Delegatów Polskiego Towarzystwa Socjologicznego w dniu 25 marca 2012 r. Jest zbiorem zasad, norm i powinności, regulujących stosunki społeczne powstałe w wyniku pracy zawodowej socjologa. Mają one pomóc przedstawicielom profesji w prowadzeniu uczciwej i rzetelnej działalności zawodowej, opartej na wysokich standardach etycznych. Jego zapisy mają na względzie dobro społeczne, a także dobro profesji, ukazują bowiem ideały, do których socjologowie powinni dążyć. Wskazania te pomagają pracownikom w etycznym postępowaniu, ponieważ ułatwiają dostosowanie ogólnych zasad moralnych do tego, czym socjolog się zajmuje. Kodeks określa normy postępowania (nakazy i zakazy), wartości, zasady i standardy, jakimi powinni kierować się przedstawiciele zawodu wykonując swoje obowiązki. Stanowi on również uzupełnienie norm obowiązującego prawa, które ma wobec kodeksu charakter nadrzędny. Mimo iż zapisy kodeksu nie są w stanie uwzględnić wszystkich problemów, jakie mogą pojawić się w prak-

---

³ I. LAZARI-PAWŁOWSKA, *Etyki zawodowe jako role społeczne*, w: A. SARAPATA (red.), *Etyka zawodowa*, Warszawa: Książka i Wiedza 1971, s. 62; M. SUŁEK, J. ŚWINIARSKI, *Etyka jako filozofia dobrego działania zawodowego*, Warszawa: Dom Wydawniczy BELLONA 2001, s. 63-64, 76-79; M. OLECH, *Ija Lazari-Pawłowska w obronie etyki zawodowej*, „Słupskie Studia Filozoficzne”, 2005, nr 5, s. 69-70; J. TEICHMAN, *Etyka społeczna*, Warszawa: Oficyna Naukowa 2002, s. 126-130.

tyce zawodowej socjologa, to jednak wskazują najważniejsze rozwiązania oraz uwrażliwiają socjologów na etyczny aspekt ich działalności zawodowej. Jednocześnie pomagają im w podejmowaniu decyzji oraz w rozstrzyganiu dylematów etycznych będących wynikiem sprzecznych wartości, zobowiązań czy konfliktów interesów, z jakimi zmagają się podczas wykonywania swojej pracy. Posiadanie przez socjologów własnego kodeksu etycznego podnosi prestiż zawodu, a także zwiększa jego uznanie i zaufanie społeczne. Jest również pewnego rodzaju zabezpieczeniem przed naciskami środowiska, ponieważ skodyfikowane normy jasno określają, czego społeczeństwo może żądać od przedstawicieli tego zawodu. Kodeks pomaga socjologom w prawidłowym wykonywaniu ich zadań i jest dla nich punktem odniesienia przy rozstrzyganiu dylematów etycznych⁴.

Dosyć oryginalne uzasadnienie potrzeby formułowania norm etyki zawodowej przedstawia Małgorzata Olech. Jej zdaniem kodeks określający normy postępowania przedstawicieli danego zawodu stoi na straży autonomii profesji, której dotyczy, ponieważ określa standardy zachowania niezależnie od uwarunkowań politycznych i ideologicznych: „Kodeks deontologiczny określonego zawodu jest wyraźną, spisaną deklaracją pewnej moralności. Jednym z celów jego tworzenia jest odróżnienie norm obowiązujących w ramach danego zawodu od norm narzuconych z zewnątrz na przykład przez wpływowe gremia polityczne czy ideologiczne. Bez trudu można wyobrazić sobie sytuację, w której elita polityczna dysponując środkami przymusu i stając się grupą odniesienia, decydować będzie o «właściwie pojętej» roli danego zawodu. Wówczas polityka będzie miała wpływ na ustalenie zadań danej grupy zawodowej w społeczeństwie”⁵.

Nie wszyscy jednak doceniają pozytywne znaczenie zawodowych kodeksów etycznych. Ich przeciwnicy twierdzą, iż ograniczają one autonomię i inicjatywę pracowników, którzy mogą zakładać, że zapisy kodeksu mają charakter wyczerpujący. Jeśli więc w kodeksie nie znalazł się konkretny nakaz czy zakaz etyczny, to wówczas postępowanie w tym zakresie ma charakter dowolny. Dlatego wszelkiego rodzaju luki w kodeksie mogą sprawić, że przedstawiciele zawodu poczują się zwolnieni z konieczności samodzielnego wartościowania zachowań w sytuacjach nieokreślonych zapisami kodeksu, co w ich mniemaniu zmniejsza osobistą odpowiedzialność za określone czyny. Ponadto

---

⁴ *Kodeks Etyki Socjologa, Preambuła*, <http://www.pts.org.pl/public/upload/kodeks.pdf>

⁵ M. OLECH, *Ija Lazari-Pawłowska w obronie etyki zawodowej*, s. 67-68; M. SUŁEK, J. ŚWINIARSKI, *Etyka jako filozofia dobrego działania zawodowego*, s. 63.

skodyfikowana etyka zawodowa depersonalizuje człowieka, redukując go do poziomu roli, jaką odgrywa w strukturze życia zawodowego. Etyka sytuacyjna narzuca jednostce lub wymusza na niej pewne zachowania, które nie muszą wynikać z osobowych wartości właściwych danemu człowiekowi. Rygorystyczne stosowanie się do ustalonych zasad kodeksu, zmniejsza osobistą odpowiedzialność pracowników za określone czyny. Może też osłabiać ich osobistą wrażliwość i autonomię w działaniu, a w konsekwencji prowadzić do moralnego zubożenia⁶.

Włodzimierz Galewicz twierdzi, że etyka zawodowa zmienia hierarchię poszczególnych norm etyki ogólnej. Określone sposoby postępowania, charakterystyczne dla danego zawodu, zostają niejako przesunięte z jednej pozycji deontycznej (bardziej pierwotnej), przysługującej im w ramach moralności ogólnej, na inną pozycję przydzieloną im w obrębie moralności zawodowej (szczegółowej). Natomiast Jan Woleński uważa, iż wprowadzanie uprawnień wynikających z przynależności do określonej kategorii zawodowej jest nie tylko bezzasadne, ale nawet szkodliwe. Według niego legalizowanie uprawnień na płaszczyźnie etycznej staje się korupcją profesji przez polityków, posługujących się socjotechnicznym zabiegiem związywania rozmaitych środowisk z elitami władzy⁷.

Krytyczne opinie odnoszące się do szczegółowych norm etyki zawodowej nie osłabiają jednak znaczenia i potrzeby stosowania skodyfikowanych zasad postępowania, w tym istnienia kodeksu etycznego socjologa. Polskie Towarzystwo Socjologiczne zachęca wszystkich przedstawicieli tejże profesji, zarówno zrzeszonych, jak i niezrzeszonych w PTS, do korzystania z wytyczonego kierunku postępowania zgodnego z etyką zawodową, a także zaleca propagowanie określonych w niej standardów zachowania wśród współpracowników, studentów oraz w otoczeniu społecznym. Zapisy kodeksu stanowią kryterium oceny działalności socjologa, który powinien zawsze brać je pod uwagę⁸.

---

⁶ W. MYSŁEK, *Etyka zawodowa. Uwarunkowania, konteksty, zastosowania*, Olsztyn: Wydawnictwo Uczelniane Wyższej Szkoły Informatyki i Ekonomii TWP 2010, s. 109; I. LAZARIPAWŁOWSKA, *Etyki zawodowe jako role społeczne*, s. 64-66.

⁷ J. WOLEŃSKI, *Przeciw etyce zawodowej*, „Etyka”, 1994, nr 27, s. 186-187 (184-187); W. GALEWICZ, *W sprawie odrębności etyk zawodowych*, w: W. GALEWICZ (red.), *Moralność i profesjonalizm. Spór o pozycję etyk zawodowych*, wyd. elektroniczne, Kraków 2010, s. 16, http://www.publio.pl/files/samples/5f/ee/73/48903/Moralnosc_i_profesjonalizm_demo.pdf

⁸ *Kodeks Etyki Socjologa, Preambuła*.

KOMPETENCJE SOCJOLOGA I JEGO RELACJE Z UCZESTNIKAMI BADAŃ

Praca socjologa, a zwłaszcza jego badania naukowe mają przyczynić się do rozwoju dyscypliny, zarówno pod względem merytorycznym, jak i metodologicznym. Rzetelność prowadzonych badań wymaga, aby socjolog uwzględnił już istniejące wyniki badań, a także by odniósł się do nich w sposób obiektywny i krytyczny. Zdarzają się bowiem przypadki, że badacz celowo pomija ustalenia i dokonania innych naukowców, by przekonać odbiorców, że jest prekursorem, a jego praca ma charakter pionierski. Kolejną z przyczyn przemilczania przez socjologa istnienia podobnych badań dokonanych przez inne osoby może być również fakt, że wyniki jego badań znacznie odbiegają od podobnych dotychczas przeprowadzonych. Uczciwość zawodowa wymaga uwzględniania i wykazania powstałych rozbieżności, by osoby trzecie mogły dokonać krytycznej oceny wszystkich, a więc nawet znacznie różniących się między sobą wyników badań⁹.

Ponadto socjolog musi mieć świadomość własnych kompetencji, a zwłaszcza zakresu posiadanej specjalności, która określa jego kwalifikacje naukowo-badawcze. Nie powinien on bowiem kreować siebie jako eksperta w obszarach naukowych, które ewidentnie wykraczają poza granice jego kompetencji zawodowych. Wykształcenie i umiejętności socjologa wyraźnie określają zakres jego działalności. Dlatego nie powinien podejmować się zadań i przyjmować zleceń, do realizacji których nie posiada odpowiednich kwalifikacji. Jego obowiązkiem jest również ocena przydatności i poprawności badań przyjmowanych do realizacji. Socjolog nie powinien unikać trudnych i niewygodnych politycznie czy ideologicznie tematów badawczych. Na przykład w Polsce przeprowadza się bardzo wiele niepotrzebnych przeciętnemu obywatelowi badań sondażowych dotyczących poparcia dla partii politycznych (prognozy wyborcze) przy równoczesnym pomijaniu wielu ważnych kwestii społecznych (np. korupcja, bezkarność aferzystów, niewydolność administracji, stan służby zdrowia, skutki bezrobocia, wzrost przestępczości wśród nieletnich, itp.)¹⁰.

---

⁹ *Kodeks Etyki Socjologa*, pkt 1-2.

¹⁰ *Kodeks Etyki Socjologa*, pkt 3; Komitet Etyki w Nauce przy Prezydium Polskiej Akademii Nauk, *Dobre obyczaje w nauce. Zbiór zasad i wytycznych*, Warszawa 1994, s. 10-11; R. DYONIZIAK, *Sondaże a manipulowanie społeczeństwem*, Toruń: Wydawnictwo ADAM MARSZAŁEK 2004, s. 12.

Na potrzebę profesjonalnego przygotowania socjologów pod względem merytorycznym i metodologicznym zwraca uwagę Ryszard Dyoniziak. Jego zdaniem socjolog prowadzący badania terenowe powinien odznaczać się „najlepszym przygotowaniem teoretycznym i dużym doświadczeniem praktycznym”. Według R. Dyoniziaka brak profesjonalizmu sprawia, że w Polsce występuje wiele „naiwnych i błędnych badań sondażowych prowadzonych przez osoby bez odpowiednich kwalifikacji merytorycznych i moralnych, kierujące się chęcią szybkiego dorobienia się (np. przy projektowaniu kampanii reklamowych) lub względami propagandowymi na rzecz określonych grup politycznych czy grup interesów”¹¹.

Socjolog badając różne wymiary i problemy życia społecznego, ma zazwyczaj bezpośredni kontakt z drugim człowiekiem. Wchodząc w relacje z różnymi osobami i grupami społecznymi, powinien opierać je na zasadach i normach etycznych, gwarantujących poszanowanie godności oraz praw jednostek i grup. Ma obowiązek chronić interesy osób, które są włączone w jego pracę, lub osób, których ta praca dotyczy. Wiąże się to ze znajomością i respektowaniem obowiązujących przepisów prawa, zwłaszcza tych, które mogą mieć wpływ na przebieg badań, rozpowszechnianie i przechowywanie danych, publikowanie wyników, a także dotyczących prawa badanych, sponsorów, pracodawców i innych osób¹².

Socjolog prowadzący badania powinien uwzględniać konsekwencje, jakie jego praca lub niewłaściwe wykorzystanie jej wyników niesie dla badanych lub zainteresowanych stron. Stanie się to możliwe, jeśli będzie odpowiedzialnie wykorzystywał zgromadzone przez siebie dane oraz starał się przewidzieć skutki rozpowszechniania wyników swoich badań. Z obowiązku tego nie zwalnia socjologa zaistnienie trudnych sytuacji, a zwłaszcza konfliktów społecznych, konkurencyjnych interesów społecznych czy też nieprzewidzianego, niewłaściwego wykorzystania badań i ich wyników przez strony trzecie¹³.

Podstawową powinnością badacza jest niekrzywdzenie badanych, a więc ochrona ich praw, interesów, wrażliwości i prywatności. Będzie to możliwe do zrealizowania, jeśli socjolog w sposób przystępny i zrozumiały zapozna badanych z celem i przedmiotem badań, ujawni podmiot, który je wykonuje, oraz wyjaśni, w jaki sposób wykorzystane i upowszechnione zostaną ich wyniki. Realizowanie badań jest zazwyczaj związane z ingerencją socjologa

---

¹¹ R. DYONIZIAK, *Sondaże a manipulowanie społeczeństwem*, s. 11.

¹² *Kodeks Etyki Socjologa*, pkt 4.

¹³ *Kodeks Etyki Socjologa*, pkt 6. Zob. *Dobre obyczaje w nauce*, s. 7-8.

w życie prywatne respondenta. Zależnie od problematyki badawczej socjolog może oczekiwać od badanej osoby informacji prywatnych, nieraz intymnych i wrażliwych, które nie są znane nawet najbliższym. Respondent znajduje się wówczas w trudnej sytuacji, ponieważ ma ujawnić swoje przekonania, opinie czy wartości osobie zupełnie nieznannej. Bez względu na rodzaj prowadzonych badań socjolog zawsze powinien poinformować badanego, że ma on prawo odmówić uczestnictwa w badaniach lub zrezygnować na każdym etapie ich trwania bez wskazania przyczyny. Jeśli respondent wyrazi dobrowolną i świadomą zgodę na udział w badaniach, socjolog powinien postępować wobec niego uczciwie, w sposób bezstronny, odpowiedzialny i wzbudzający zaufanie. Obowiązkiem badacza jest przewidywanie i zabezpieczanie uczestników badań przed szkodliwymi dla nich konsekwencjami. W sposób szczególny należy odnieść się do sytuacji badania dzieci, osób starszych, niepełnosprawnych, chorych psychicznie¹⁴.

Socjolog ma obowiązek zagwarantować badanym najwyższy możliwy stopień prywatności, poufności lub anonimowości. Zasada anonimowości jest zachowana, gdy nie tylko osoby zapoznające się z wynikami badań, ale również sam badacz nie ma możliwości identyfikacji autorów poszczególnych wypowiedzi. Natomiast w przypadku gwarancji poufności socjolog może zidentyfikować respondenta, ale obiecuje nie ujawniać określonych informacji lub nie wykazywać ich związku z badaną osobą. Dlatego dane pozwalające ustalić tożsamość badanych oraz zgromadzony materiał empiryczny, a zwłaszcza dane wrażliwe, powinny być bezpiecznie przechowywane, aby nie miały do nich dostępu osoby niepowołane. Wskazane jest stosowanie technik ochrony anonimowości, uniemożliwiających ustalenie związku między danymi a osobami, które na ich podstawie mogą zostać zidentyfikowane. Wymogi dotyczące gwarancji prywatności lub poufności są mniejsze w przypadku organizacji publicznych, organów administracji, urzędników lub agencji. Jeśli jednak udzielono takich gwarancji, należy je uszanować, chyba że za odstąpieniem od nich przemawia oczywisty i istotny interes publiczny. Specyficzną przestrzenią dociekań naukowych jest Internet, dlatego socjolog prowadzący badania w ogólnosięciowej sieci komputerowej powinien zapoznać się również z zasadami etyki badań internetowych¹⁵.

---

¹⁴ *Kodeks Etyki Socjologa*, pkt 7-16. Zob. E. BABBIE, *Badania społeczne w praktyce*, Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN 2004, s. 515-516; *Dobre obyczaje w nauce*, s. 11.

¹⁵ *Kodeks Etyki Socjologa*, pkt 19-23; E. BABBIE, *Badania społeczne w praktyce*, s. 518-520; *Dobre obyczaje w nauce*, s. 11.

Istotne problemy etyczne i prawne sprawiają zazwyczaj badania niejawne, ponieważ są one realizowane bez wiedzy i zgody badanych. Metody te pozostają w sprzeczności z zasadami świadomej zgody i mogą naruszać prywatność badanych. Niekiedy jednak ich przeprowadzenie jest uzasadnione ze względu na duże znaczenie naukowe badanego zjawiska społecznego, którego nie da się poznać w inny sposób. Socjolog może napotkać poważne trudności z oficjalnym dotarciem do określonych środowisk czy sfer życia społecznego, ponieważ z różnych przyczyn pozostają one dla niego niedostępne. Przeprowadzenie badań niejawnych jest wskazane również w sytuacji, gdy socjolog ma uzasadnione przypuszczenie, że uczestnicy wiedząc, iż są badani, zmieniają swoje zachowanie. Natomiast osoby poddane ukrytej obserwacji zachowują się naturalnie i nie starają się dostosować swojego zachowania do oczekiwań obserwatora. Kodeks Etyki Socjologa dopuszcza stosowanie badań niejawnych pod następującymi warunkami: „Do obserwacji uczestniczącej i nieuczestniczącej w sferze niepublicznej bez wiedzy badanych, oraz do podejmowania badań eksperymentalnych z ukryciem przed badanymi ich prawdziwego celu naukowego, należy uciekać się wyłącznie wtedy, gdy inne metody nie wystarczają do pozyskania podstawowych danych [...]. W tego typu badaniach należy chronić anonimowość uczestników”¹⁶.

AUTONOMIA SOCJOLOGA W WYTWARZANIU I PROPAGOWANIU WIEDZY

Socjolog prowadzący badania naukowe ma obowiązek realizować je w sposób, który nie będzie budził zastrzeżeń ani podejrzeń o stronniczość czy tendencyjność. Przygotowywane przez niego narzędzie badawcze powinno spełniać określone standardy naukowe. Pytania stawiane respondentom muszą być zrozumiałe i nie mogą sugerować odpowiedzi. Sposób formułowania pytań, dobór ich treści pod kątem utajonej krytyki lub aprobaty badanego faktu społecznego, a także ich miejsce w kwestionariuszu odgrywają ważną

---

¹⁶ *Kodeks Etyki Socjologa*, pkt 17-18. Zob. B. ROGOWSKA, *Etyczne problemy zawodu socjologa. Obserwacja uczestnicząca ukryta a wybrane problemy etyczne zawodu socjologa*, <http://www.eioba.pl/a/2mah/etyczne-problemy-zawodu-socjologa>. Według E. Babbiego (*Badania społeczne w praktyce*, s. 520) „nawet w sytuacjach, gdy badacz musi ukryć swoją tożsamość, powinien pamiętać o tym, że musi to mieć poważne naukowe lub organizacyjne uzasadnienie, które zresztą i tak zawsze może być kwestionowane: wprowadzanie ludzi w błąd samo w sobie jest nieetyczne”.

rolę w procesie badawczym. Obowiązkiem badacza jest dobór reprezentatywnej dla przedmiotu badań próby badawczej. Jeśli warunek ten nie zostanie spełniony, to można domniemywać, że wykorzystana metoda zawiera w sobie element tendencyjności lub jest przejawem braku profesjonalizmu. Na wynik badań socjologicznych istotny wpływ może mieć również oddziaływanie ankietera, którym zazwyczaj jest socjolog prowadzący własne lub zlecone badania. Zdarza się jednak, że obowiązki ankietera są powierzane osobom przypadkowym, zupełnie nieprzygotowanym do realizacji zadania badawczego. A przecież ankieter może dokonywać selekcji respondentów, aranżować wywiady, decydować o sposobie zadawania pytań i zapisywaniu odpowiedzi. Jego obowiązkiem jest zachowanie bezstronności i niewpływanie na odpowiedzi udzielane przez respondentów. Jeśli jednak ankieter, uwzględniając oczekiwania i nastawienia ośrodków badawczych lub podmiotów zlecających badania, sugeruje respondentom odpowiedzi, to wówczas w sposób ewidentny narusza zasady etyki. Jeszcze poważniejszym złamaniem obowiązujących norm etycznych jest wpisywanie innych odpowiedzi, aniżeli udzielone przez badanych, gdyż oznacza to ewidentne fałszowanie badań w celu uzyskania z góry założonych wyników. Proceder polegający na wpływaniu na rezultaty badań sondażowych jest bardzo trudny do wykrycia ze względu na ich anonimowość¹⁷.

Zasadność obaw dotyczących obiektywności i bezstronności prowadzonych przez ankieterów sondaży niewątpliwie potwierdza przykład z niezbyt odległej przeszłości przywołany przez Antoniego Sułka. Badacz ten przypomina fakty związane z powstaniem i funkcjonowaniem w latach osiemdziesiątych XX w. Centrum Badań Opinii Społecznej (CBOS). Ośrodek ten powstał w stanie wojennym (1982), a sieć jego instruktorów terenowych utworzono opierając się na pracownikach wojskowych pracowni psychologicznych. Zdecydowana większość ankieterów pracowała zawodowo, a 34% z nich należało w roku 1986 do PZPR. „Sondażownia”, w której znaczną część pracowników stanowili ludzie wmontowani w totalitarny system komunistyczny, mogła więc

---

¹⁷ A. SULEK, *W terenie, w archiwum i w laboratorium. Studia nad warsztatem socjologa*, Warszawa 1990, s. 51-59; A. SULEK, *Ogród metodologii socjologicznej*, wyd. I, Warszawa: Wydawnictwo Naukowe SCHOLAR 2002, s. 55-61; S. KRIMSKY, *Nauka skorumpowana? O niejasnych związkach nauki i biznesu*, Warszawa: Państwowy Instytut Wydawniczy 2006, s. 216; R. DYONIZIAK, *Sondaże a manipulowanie społeczeństwem*, s. 28-29, 102-104; W. JEDYNAK, *Świat sondażowych manipulacji*, „Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Rzeszowskiego”, 2010, nr 62 (Socjologia, nr 7), s. 15.

budzić uzasadnione wątpliwości, co do bezstronności w realizowaniu badań socjologicznych¹⁸.

Nie ulega wątpliwości, że również obecnie istnieją powiązania pomiędzy biznesem, polityką, ideologią a nauką. Od zależności tych nie są wolne instytucje naukowo-badawcze, a także pracujące w nich osoby. Preferencje polityczne badaczy, w tym ankieterów, oraz aprobowany przez nich system wartości etycznych lub jego brak w różnym stopniu mogą wpływać na prowadzone badania. Stronnicze oddziaływanie ankieterów na wyniki sondaży może występować zwłaszcza w mniejszych badaniach, w których badacz nie korzysta z istniejących sieci ankieterskich, ale sam dobiera sobie ankieterów. Często są to jego koledzy, znajomi, studenci czy pracownicy, których opinie i przekonania są podobne. Zazwyczaj sympatie i kręgi towarzyskie kształtują się na bazie wspólnych wartości, poglądów oraz orientacji politycznych. W niewielkiej grupie badawczej łatwo o ukierunkowanie badań zgodnie z dominującymi tam przekonaniem, np. politycznymi czy ideologicznymi¹⁹. Socjolog prowadzący badania powinien pamiętać, że jego obowiązkiem jest zachowanie bezstronności przy równoczesnym całkowitym zaangażowaniu się w poszukiwanie prawdy zgodnie z przyjętymi metodami badań. Niestety, rzeczywistość nie jest pod tym względem już tak jednoznaczna, ponieważ niektórzy badacze sprzeniewierzają się ogólnie przyjętym zasadom uprawiania nauki. Próbkują łączyć pracę naukową z osiągnięciem korzyści finansowych dla siebie lub dla jednostki, w której pracują. W rzeczywistości chęć zarabiania pieniędzy na komercjalizacji wiedzy nie przyczynia się do rozwoju nauki, ale raczej hamuje jej rozwój, a nawet kompromituje. Stronniczość wynikająca z chęci zadowolenia sponsora czy podmiotu zlecającego badania jest ukryta i dlatego stanowi wielkie niebezpieczeństwo dla nauki. Sheldon Krimsky uważa, że niejasne związki istniejące między nauką a biznesem przeszkadzają w dążeniu do prawdy i stanowią zagrożenie dla autonomii nauki: „Nauka finansowana z kieszeni prywatnej nie jest przejrzysta. Nie wszystkie projekty i plany są jawne. Wielu naukowców, których badania zasilane są z kasy spółek prywatnych, wie doskonale, jakie wyniki zadowolą sponsorów i wpłyną pozytywnie na ich zyski. Jeśli naukowiec chodzi na pasku jakiejś firmy,

---

¹⁸ A. SUŁEK, *W terenie, w archiwum i w laboratorium*, s. 52-53; A. SUŁEK, *Ogród metodologii socjologicznej*, s. 55-56.

¹⁹ A. SUŁEK, *W terenie, w archiwum i w laboratorium*, s. 53-54; A. SUŁEK, *Ogród metodologii socjologicznej*, s. 56; W.J. GOODE, P.K. HATT, *Czynności ankietera i problemy związane z przeprowadzeniem wywiadu*, w: S. NOWAK (oprac.), *Metody badań socjologicznych*, Warszawa: PWN 1965, s. 69-70.

to wyniki jego badań zapewne będą się tej firmie podobały, a on z kolei będzie czerpał korzyści z następnych dotacji. Nie jest wszak rzeczą rzadką, by naukowiec przyswoił sobie interesy spółki i uznał je za własne”²⁰.

Na istotny dla nauki problem wpływu komercjalizacji na postawy i zachowania badaczy zwraca uwagę również Janusz Sztumski. Według niego bez względu na to, czy sponsorem badań jest państwo, czy instytucja prywatna, mogą pojawiać się mniej lub bardziej wyartykułowane postulaty lub nawet żądania skierowane pod adresem badaczy. Ponieważ nie wszyscy sponsorzy bywają bezinteresownymi fundatorami badań, dlatego niektórzy wymagają, by badania były prowadzone z uwzględnieniem ich interesów. Świadomość takich nacisków powoduje, że badacze realizujący sponsorowane, a zwłaszcza zleczone, badania starają się często zadowolić swoich sponsorów lub zlecniodawców, dostarczając im wyniki badań zgodne z oczekiwaniami²¹. W podobnej sytuacji może znaleźć się uczony-ekspert, którego pozycja – według Jana Szczepańskiego – jest określona dwoma stosunkami: do zlecniodawcy oraz do różnych grup społecznych zainteresowanych rozwiązaniem danego problemu ze względu na ich własne interesy. Jeśli naukowiec zechce się przypodobać tylko podmiotowi zlecającemu mu przygotowanie ekspertyzy lub ulegnie jego naciskom, to stanie się jakby „parawanem osłaniającym działania zlecniodawcy”. Niekiedy zlecniodawca dla uwiarygodnienia swoich racji powołuje jedynie takich „ekspertów, co do których ma pewność, że ich orzeczenie będzie potwierdzeniem jego zamierzeń i tylko nada im pozory naukowego uzasadnienia”. Wtedy – zdaniem J. Szczepańskiego – mogą pojawić się słuszne „oskarżenia, że uczeni stają się dworakami wydającymi usłużne opinie”²².

W Polsce od kilku już lat szczególną nieufność, a nawet podejrzliwość opinii publicznej wzbudzają wyniki badań sondażowych dotyczące poparcia polityków czy partii politycznych. Polacy stają się coraz bardziej zdystansowani wobec prognoz wyborczych, ponieważ wielokrotnie doświadczyli zadziwiających rozbieżności między rzekomym poparciem społecznym zapowiadanym przez „sondażownie” a rzeczywistymi wynikami wyborów parlamentarnych czy prezydenckich. „Pomyłki” niektórych prognoz wyborczych sięgały

---

²⁰ S. KRIMSKY, *Nauka skorumpowana?*, s. 218.

²¹ J. SZTUMSKI, *Wstęp do metod i technik badań społecznych*, s. 30. Zob. D. SILVERMAN, *Interpretacja danych jakościowych. Metody analizy rozmowy, tekstu i interakcji*, Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN 2008, s. 283.

²² J. SZCZEPAŃSKI, *Uczony i społeczeństwo*, w: J. GOĆKOWSKI, K. PIGON (red.), *Etyka zawodowa ludzi nauki*, Wrocław–Warszawa–Kraków: Ossolineum–Polska Akademia Nauk 1991, s. 238.

nawet 30%, przez co stały się powodem uzasadnionej krytyki. Wiele badań sondażowych dotyczących preferencji politycznych obywateli jest zamawianych przez różne podmioty. Często są to partie polityczne, a także media, które w różnym stopniu sympatyzują z określonymi opcjami politycznymi lub nawet wspierają je wizerunkowo. W takiej sytuacji źródłem nadużyć może stawać się na przykład korzystanie z usług tylko jednego ośrodka badań opinii publicznej, co przy braku porównań z wynikami badań prowadzonych przez inne „sondażownie” pozwala odpowiednio ukierunkowywać uzyskane informacje. Sondaże nie tylko mają charakter informacyjny, ale również kreują określone zachowania społeczne wpływając na świadomość odbiorców. Kiedy wyniki badań sondażowych zostają upublicznione na przykład w mediach, społeczeństwo nie tylko dowiaduje się o sobie samym, ale wiadomości te wpływają też na opinię publiczną. Informacja, że większość wyborców popiera konkretną partię czy jej kandydatów, może stać się dla poszczególnych obywateli wystarczającym powodem zmiany własnej opinii na ten temat. Dlatego nierzadko różnym podmiotom zlecającym i finansującym badania zależy na tym, by badacz uwzględnił ich niesformalizowane oczekiwania, dotyczące konkretnych celów marketingu politycznego. W takiej sytuacji istnieje realne niebezpieczeństwo, że „sondażownie” w myśl powiedzenia: „nie należy kasać ręki, która nas karmi”, będą zabiegać o przychylność zleceniobiorców, by w przyszłości otrzymywać od nich kolejne zamówienia. Efektem szkodliwej dla nauki i społeczeństwa kooperacji mogą być działania, które ukierunkują wyniki badań zgodnie z oczekiwaniami finansujących je podmiotów. Często w jednym tygodniu media przedstawiają po kilka prognoz wyborczych znacznie różniących się między sobą, mimo iż odpowiadają na to samo pytanie. Wartość naukowa takich badań budzi uzasadnione wątpliwości, a sondażowy, czyli również naukowy chaos grozi kompromitacją badań socjologicznych²³.

Doskonałym przykładem ilustrującym chaos sondażowy była wyjątkowo intensywna krytyka jakości i wiarygodności badań przeprowadzonych przed wyborami prezydenckimi w roku 2010. Przedmiotem krytycznych ocen stała się przede wszystkim praca firm, które realizując badania w tym samym czasie i na ten sam temat, uzyskiwały bardzo różniące się wyniki sondaży przed-

---

²³ R. DYONIZIAK, *Sondaże a manipulowanie społeczeństwem*, s. 10, 18, 30-35; S. KRIMSKY, *Nauka skorumpowana?*, s. 218. A. Sułek (*W terenie, w archiwum i w laboratorium*, s. 34) pisze, że w politycznie podzielonym społeczeństwie polskim, strony konfliktu używają wyników badań sondażowych „jako argumentów w sporach politycznych i amunicji w wojnie propagandowej”.

wyborczych. Kontrowersje wzbudzała trafności prognoz wyborczych formułowanych na podstawie tych badań w stosunku do faktycznego wyniku głosowania. W celu oceny pracy firm badawczych i wyjaśnienia przyczyn spornych rozbieżności wyników sondaży powołano specjalny zespół naukowców²⁴.

Socjologowie udostępniający wyniki swoich badań różnym instytucjom, w tym mediom, w celu upowszechnienia, powinni mieć świadomość niebezpieczeństw wynikających ze zniekształceń, uproszczeń i manipulacji, które z różnych powodów mogą wystąpić na etapie prezentowania ich opinii publicznej. Jeśli takie negatywne zjawiska zostaną dostrzeżone, badacze mają obowiązek podjąć działania zmierzające do sprostowania nieporozumień i zniekształceń spowodowanych niewłaściwym użyciem wyników badań²⁵.

Relacje socjologa z podmiotami finansującymi badania i sponsorami określa Kodeks Etyki Socjologa. Już w pierwszym zdaniu odnoszącym się do tej kwestii zapisano, że wspólnym interesem kooperujących podmiotów mają być przede wszystkim dociekania socjologiczne zmierzające do rozwoju wiedzy. Dążenie do zapewnienia najwyższych standardów zawodowych powinno w sposób oczywisty wykluczać osiąganie nieformalnych korzyści i powstawanie wzajemnych zobowiązań. Socjologowie nie mogą składać obietnic oraz przyjmować warunków, które naruszałoby ich etykę zawodową i zobowiązania badawcze. W żadnym przypadku nie powinni akceptować zapisów umowy, które uzależnione są od uzyskanych wyników i rezultatów zamawianych badań. Istotne znaczenie dla ustalenia stanu zjawiska społecznego ma dobór optymalnej metody badawczej. Jest to zadanie socjologa, który posiada odpowiednie ku temu kwalifikacje zawodowe. Prawidłowo dobrana metoda badawcza ułatwia dotarcie do prawdy i pozwala na ukazanie rzeczywistej skali i formy badanego zjawiska. Natomiast w przypadku badań tendencyjnych może zostać świadomie wybrana metoda (np. wskazana przez pomiot finansujący), która nie zapewni rzetelnych wyników. Metody i procedury użyte do wytworzenia danych opublikowanych nie mogą być ukrywane. Socjolog ma obowiązek prezentowania swojego warsztatu naukowego i udostępnienia społeczności badaczy opisu procedur i materiałów źródłowych, na których oparł swoje ustalenia. Zasada maksymalnej otwartości – mimo ewentualnego kon-

---

²⁴ *Ocena metodologii i rezultatów badań poprzedzających pierwszą i drugą turę wyborów prezydenckich w 2010 roku*, wyd. I, Warszawa: Organizacja Firm Badania Opinii i Rynku 2010, s. 5-69.

²⁵ *Kodeks Etyki Socjologa*, pkt 41.

fliktu interesów – dotyczy również ukazania źródeł finansowania realizowanych badań socjologicznych²⁶.

Kolejnym poważnym problemem etycznym, dotyczącym szeroko rozumianej pracy socjologa, jest jego oddziaływanie opiniotwórcze. Wielu socjologów z nieukrywaną satysfakcją występuje w mediach, gdzie prezentuje swoje opinie i komentarze dotyczące różnych faktów społecznych. Jednak w niektórych przypadkach trudno mówić o bezstronności i obiektywności dokonywanych przez nich analiz. Mass media zazwyczaj chętnie korzystają z usług kilku stałych, zaprzyjaźnionych z nimi socjologów-ekspertów, otwierając im pole do różnych nadużyć interpretacyjnych. Jeśli socjolog permanentnie utożsamia się z określonym środowiskiem politycznym oraz z wybranym systemem ideologicznym, to trudno uwierzyć w jego niezależność naukowo-badawczą. Komentarze niektórych socjologów dotyczące faktów społecznych da się przewidzieć z góry, zanim jeszcze udzielą wywiadów, odzwierciedlają one bowiem ich przekonania polityczne i światopoglądowe. Ludzie ci tendencyjnie wybierają fakty lub dane statystyczne, a następnie interpretują je zgodnie z przyjętymi przez siebie założeniami. W przypadku badań sondażowych wypowiedzi takie zależnie od sytuacji uwiarygodniają i wzmacniają wyniki sondaży lub podważają i osłabiają ich wartość. Trudno oprzeć się wrażeniu, że często niektórzy socjologowie starają się zaspokoić oczekiwania zapraszających ich redaktorów mediów lub po prostu nie mają odwagi „wychylić się” poza dobrze widzianą tzw. poprawność polityczną, co wynika z ich postaw konformistycznych albo oportunistycznych. W ten sposób kreują oni subiektywne przekonania kształtujące opinie, poglądy, wartości i zachowania odbiorców. Stąd zasadny wydaje się postulat, by zdecydowanie rozdzielić funkcje ludzi, którzy „zajmują się na uczelni produkcją wiedzy, oraz tych, którzy w tej wiedzy lokują swoje osobiste interesy finansowe”²⁷.

Brak autonomii w działalności socjologa pozostaje w ewidentnej sprzeczności z jego etyką zawodową, ponieważ istotnym warunkiem wpływającym na bezstronność i obiektywność prowadzonych badań jest neutralny stosunek do badanych, opisywanych i analizowanych treści. Dlatego socjolog powinien jasno określić stopień swojego osobistego zaangażowania w dziedzinę będącą przedmiotem jego dociekań naukowych, aby własne poglądy, system wartości,

---

²⁶ *Kodeks Etyki Socjologa*, pkt 24-33, 38; *Dobre obyczaje w nauce*, s. 11.

²⁷ S. KRIMSKY, *Nauka skorumpowana?*, s. 217; J. SZTUMSKI, *Wstęp do metod i technik badań społecznych*, s. 29. Zob. M. FUDAŁEJ, *Techniki i typy kłamstwa w nauce*, w: J. GOĆKOWSKI, K. PIGON (red.), *Etyka zawodowa ludzi nauki*, Wrocław-Warszawa-Kraków: Ossolineum-Polska Akademia Nauk 1991, s. 85-94.

przekonania i opinie nie miały wpływu na jakość, a zwłaszcza bezstronność prowadzonych oraz interpretowanych przez niego badań. Ponadto powinien on przestrzegać zasady otwartości, krytycyzmu i szacunku wobec innych poglądów, przekonań i perspektyw naukowych. Okazywanie życzliwości oraz umiejętność cierpliwego wysłuchania różnych opinii jest przejawem tolerancji oraz warunkiem twórczej polemiki. Nie do przyjęcia jest zachowanie badacza, często posiadającego stopień lub tytuł naukowy, który uważa, że posiada przywilej nieomyślności, a jego poglądy są jedynie słuszne. W publicznych wypowiedziach socjolog ma kierować się odpowiedzialnością za prezentowane przez niego opinie. Stanowczość wygłaszanych sądów powinna być uzależniona przede wszystkim od stopnia ich uzasadnienia. Obowiązkiem socjologa jest ujawnianie wszelkich wątpliwości odnoszących się do omawianych treści. Niedopuszczalne jest wypowiadanie własnych przypuszczeń i osobistych opinii w sposób sugerujący, że mają one uzasadnienie w wiedzy socjologicznej i wynikach badań społecznych. Ponadto socjologowie nie powinni uczestniczyć w inicjatywach publicznych, które z różnych względów mogą zostać uznane za tendencyjne lub niezgodne z zasadami rzetelności naukowej. Jeśli stwierdzą, że ich osiągnięcia naukowe są przez niektóre podmioty wykorzystywane niezgodnie z zasadami etyki, powinni zdecydowanie odmawiać z nimi współpracy, a także przestrzegać opinię publiczną, a zwłaszcza środowiska naukowego, przed próbami niewłaściwego wykorzystywania badań naukowych²⁸.

Szczególną ostrożność powinien zachować socjolog w wypowiedziach dotyczących kwestii politycznych, by swoim autorytetem naukowym nie wspierać określonych osób, partii czy środowisk politycznych, uważając je za jedynie słuszne i „opatrznościowe” dla społeczeństwa. Socjolog nie może stawać się bezkrytycznym apologetą określonych środowisk władzy czy grup interesów. Kodeks Etyki Socjologa wyraźnie zabrania badaczowi wykorzystywania pozycji naukowej do propagowania określonych poglądów politycznych: „W swoich wypowiedziach wykraczających poza obszar ich kompetencji merytorycznej socjologowie powinni unikać używania tytułów i stopni naukowych oraz oddzielać swoje opinie naukowe od innych sądów, a zwłaszcza od ocen politycznych. Socjologowie powinni zachować szczególną ostrożność w wyrażaniu poglądów w bieżących sprawach politycznych, gdyż

---

²⁸ *Kodeks Etyki Socjologa*, pkt 3, 34-35, 39, 44-45; *Dobre obyczaje w nauce*, s. 15-17; J. KULPIŃSKA, *Uczony jako ekspert*, w: J. GOĆKOWSKI, K. PIGON (red.), *Etyka zawodowa ludzi nauki*, Wrocław–Warszawa–Kraków: Ossolineum–Polska Akademia Nauk 1991, s. 269-273.

wpływ własnych preferencji społecznych na wygłaszane opinie może być silny”²⁹.

Powszechną w środowisku socjologów opinię, która jednak często pozostaje w sferze niezrealizowanych ideałów, przedstawia Earl Babbie. Przypomina on, że osobiste poglądy polityczne socjologów nie powinny mieć wpływu na prowadzone przez nich badania. Ponadto niedopuszczalne jest, aby badacze prowadzili badania niezgodnie z zasadami sztuki czy dopuszczali się nieścisłego lub fałszywego przedstawiania wyników badań w celu forsowania własnych poglądów politycznych. E. Babbie realistycznie zakłada, iż „zasady prowadzenia działalności naukowej nie mogą zmusić badaczy do porzucenia osobistych systemów wartości”. Jednak intersubiektywny charakter nauki powinien gwarantować, iż „nie zostaną uznane za «naukowe» wyniki będące jedynie projekcją indywidualnych obciążeń”³⁰.

Bezstronność w analizie faktów społecznych, wynikająca z uczciwości zawodowej, jest wyznacznikiem wiarygodności i rzetelności socjologa. Zawsze powinien on pamiętać, że celem jego działalności jest przede wszystkim poznawanie i przekazywanie prawdy, a także praca na rzecz dobra wspólnego. W ten sposób zmierza do osiągnięcia profesjonalizmu i najwyższych standardów uprawiania zawodu. Socjolog bez względu na okoliczności, nawet mimo zewnętrznych nacisków, w swojej działalności powinien kierować się zasadami uczciwości i odpowiedzialności. W ten sposób dba o dobro i pozytywny wizerunek swojej dyscypliny³¹.

Kodeks Etyki Socjologa zwraca szczególną uwagę na potrzebę etycznej formacji młodego pokolenia socjologów, które od starszych przedstawicieli zawodu powinno otrzymywać nie tylko wiedzę i praktyczne umiejętności, ale również dobry przykład. Socjolog przygotowując studentów do zawodu, ma obowiązek przykładem własnego postępowania ukazywać i przekazywać naczelną wartości etyczne swojej profesji. Wykorzystując konkretne przykłady, powinien rozwijać wrażliwość etyczną przyszłych socjologów „i ich umiejętności rozstrzygnięcia kwestii etycznych towarzyszących wykonywaniu czyn-

---

²⁹ *Kodeks Etyki Socjologa*, pkt 40.

³⁰ E. BABBIE, *Badania społeczne w praktyce*, s. 534.

³¹ *Kodeks Etyki Socjologa*, pkt 1-3; W.J.H. KUNICKI-GOLDFINGER, *Problemy moralne poznania naukowego i zastosowań nauki*, w: J. GOĆKOWSKI, K. PIGON (red.), *Etyka zawodowa ludzi nauki*, Wrocław–Warszawa–Kraków: Ossolineum–Polska Akademia Nauk 1991, s. 96; *Dobre obyczaje w nauce*, s. 17.

ności zawodowych oraz pokazywać i przybliżać studentom wzorce etycznego postępowania w sprawach zawodowych”³².

*

Socjolog, którego głównym celem działalności zawodowej jest badanie społeczeństwa, powinien być postrzegany przez obywateli jako osoba zaufania publicznego. Wówczas wyniki jego badań naukowych, komentarze czy diagnozy społeczne będą traktowane poważnie, a on sam stanie się cenionym autorytetem w zakresie własnej specjalności. Ważnym czynnikiem wspierającym działalność badawczą socjologa są normy etyki zawodowej, które pomagają w podejmowaniu trudnych decyzji oraz w rozwiązywaniu problemów, zwłaszcza obciążonych dylematami moralnymi. Przestrzeganie zaleceń kodeksu etyki zawodowej przyczyni się do podniesienia standardów wykonywanej profesji, a także umożliwi poprawne relacje socjologa z badanymi, współpracownikami oraz podmiotami sponsorującymi czy zlecającymi badania. Ponadto pozwoli uniknąć sytuacji generujących konflikty oraz ograniczy oskarżenia o stronniczość i nieuczciwość.

BIBLIOGRAFIA

- BABBIE E., *Badania społeczne w praktyce*, Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN 2004.
- BABBIE E., *Istota socjologii. Krytyczne eseje o krytycznej nauce*, Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN 2007.
- DYONIZIAK R., *Sondaże a manipulowanie społeczeństwem*, Toruń: Wydawnictwo ADAM MARSZAŁEK 2004.
- FUDAŁEJ M., *Techniki i typy kłamstwa w nauce*, w: J. GOĆKOWSKI, K. PIGON (red.), *Etyka zawodowa ludzi nauki*, Wrocław–Warszawa–Kraków: Ossolineum–Polska Akademia Nauk 1991, s. 85-94.
- GALEWICZ W., *W sprawie odrębności etyk zawodowych*, w: W. GALEWICZ (red.), *Moralność i profesjonalizm. Spór o pozycję etyk zawodowych*, wyd. elektroniczne, Kraków 2010, s. 9-123, http://www.publio.pl/files/samples/5f/ee/73/48903/Moralnosc_i_profesjonalizm_demo.pdf
- GOODE W.J., HATT P.K., *Czynności ankietera i problemy związane z przeprowadzeniem wywiadu*, w: S. NOWAK (oprac.), *Metody badań socjologicznych*, Warszawa: PWN 1965, s. 69-88.

---

³² *Kodeks Etyki Socjologa*, pkt 36; *Dobre obyczaje w nauce*, s. 13-14.

- GOODMAN N., Wstęp do socjologii, wyd. I, Poznań: Wydawnictwo Zysk i S-ka 2001.
- JEDYNAK W., Świat sondażowych manipulacji, „Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Rzeszowskiego”, 2010, nr 62 (Socjologia, nr 7), s. 11-26.
- Kodeks Etyki Socjologa, <http://www.pts.org.pl/public/upload/kodeks.pdf>
- Komitet Etyki w Nauce przy Prezydium Polskiej Akademii Nauk, Dobre obyczaje w nauce. Zbiór zasad i wytycznych, Warszawa 1994.
- KRIMSKY S., Nauka skorumpowana? O niejasnych związkach nauki i biznesu, Warszawa: Państwowy Instytut Wydawniczy 2006.
- KULPIŃSKA J., Uczony jako ekspert, w: J. GOĆKOWSKI, K. PIGON (red.), Etyka zawodowa ludzi nauki, Wrocław–Warszawa–Kraków: Ossolineum–Polska Akademia Nauk 1991, s. 265-274.
- KUNICKI-GOLDFINGER W.J.H., Problemy moralne poznania naukowego i zastosowań nauki, w: J. GOĆKOWSKI, K. PIGON (red.), Etyka zawodowa ludzi nauki, Wrocław–Warszawa–Kraków: Ossolineum–Polska Akademia Nauk 1991, s. 95-106.
- LAZARI-PAWŁOWSKA I., Etyki zawodowe jako role społeczne, w: A. SARAPATA (red.), Etyka zawodowa, Warszawa: Książka i Wiedza 1971, s. 33-73.
- MYSŁEK W., Etyka zawodowa. Uwarunkowania, konteksty, zastosowania, Olsztyn: Wydawnictwo Uczelniane Wyższej Szkoły Informatyki i Ekonomii TWP 2010.
- Ocena metodologii i rezultatów badań poprzedzających pierwszą i drugą turę wyborów prezydenckich w 2010 roku, wyd. I, Warszawa: Organizacja Firm Badania Opinii i Rynku 2010.
- OLECH M., Ija Lazari-Pawłowska w obronie etyki zawodowej, „Słupskie Studia Filozoficzne”, 2005, nr 5, s. 67-78.
- ROGOWSKA B., Etyczne problemy zawodu socjologa. Obserwacja uczestnicząca ukryta a wybrane problemy etyczne zawodu socjologa, <http://www.eioba.pl/a/2mah/etyczne-problemy-zawodu-socjologa>
- SILVERMAN D., Interpretacja danych jakościowych. Metody analizy rozmowy, tekstu i interakcji, Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN 2008.
- SUŁEK A., Ogród metodologii socjologicznej, wyd. I, Warszawa: Wydawnictwo Naukowe SCHOLAR 2002.
- SUŁEK A., W terenie, w archiwum i w laboratorium. Studia nad warsztatem socjologa, Warszawa 1990.
- SUŁEK M., ŚWINIARSKI J., Etyka jako filozofia dobrego działania zawodowego, Warszawa: Dom Wydawniczy BELLONA 2001.
- SZACKA B., Wprowadzenie do socjologii, Warszawa: Oficyna Naukowa 2003.
- SZCZEPAŃSKI J., Uczony i społeczeństwo, w: J. GOĆKOWSKI, K. PIGON (red.), Etyka zawodowa ludzi nauki, Wrocław–Warszawa–Kraków: Ossolineum–Polska Akademia Nauk 1991, s. 233-244.
- SZTOMPKA P., Socjologia. Analiza społeczeństwa, Kraków: Wydawnictwo ZNAK 2004.
- SZTUMSKI J., Wstęp do metod i technik badań społecznych, wyd. VI zmienione i uzupełnione, Katowice: Wydawnictwo Naukowe ŚLĄSK 2005.
- TEICHMAN J., Etyka społeczna, Warszawa: Oficyna Naukowa 2002.
- TURNER J.H., Socjologia. Koncepcje i ich zastosowanie, wyd. I, Poznań: Wydawnictwo Zysk i S-ka Poznań 1998.
- WOLEŃSKI J., Przeciw etyce zawodowej, „Etyka”, 1994, nr 27, s. 184-187.

WYBRANE ZAGADNIENIA
ETYKI ZAWODOWEJ SOCJOLOGA

S t r e s z c z e n i e

Skodyfikowana etyka zawodu socjologa jest próbą określenia norm moralnych działalności zawodowej, które wynikają z etyki ogólnej i są jej uszczegółowieniem. Odnosząc się do konkretnych, wzorcowych sytuacji, daje podstawy do określenia reguł funkcjonowania socjologa w sytuacji wynikającej z jego roli zawodowej. Pokazuje, jak socjolog ma się zachowywać, a jak nie powinien postępować. Ustalenie norm etyki zawodowej socjologa nie tylko jest podyktowane troską o dobro przedstawicieli tego zawodu, ale i ma na celu dobro społeczeństwa, które przez socjologów jest badane, a także korzysta z wyników ich badań. Społeczeństwo oczekuje od socjologów, by posiadali wysokie kwalifikacje zawodowe, stale doskonalili własne umiejętności i podnosili poziom fachowej wiedzy, a także zachowywali wysokie standardy etyczne. Jedynie solidne badania realizowane przez uczciwych socjologów będą zasługiwały na uznanie, a jeśli ich opinie będą bezstronne, zostaną przez społeczeństwo przyjęte i pozytywnie ocenione.

Słowa kluczowe: nauki społeczne, socjolog, badania empiryczne, etyka zawodowa, kodeks etyczny socjologa.

SELECTED PROBLEMS
OF PROFESSIONAL ETHICS IN SOCIOLOGY

S u m m a r y

The code of professional ethics for sociologists attempts to define moral standards of sociologists' professional activity, derived from general ethics being particularized. Professional ethics in sociology, through reference to specific model situations, gives the grounds for establishing rules of sociologists professional functioning. It indicates how a sociologist should and should not act. Observing moral standards is an expression of care not only for sociologists' common good, but also for the society's common good, as the society is examined by sociologists, and uses and benefits from the research results. The society expects that sociologists will be highly qualified, will perfect their skills and improve their expertise as well as keep high ethical standards. Only solid research conducted by reliable sociologists deserves to be acknowledged, and if sociologists' opinions are unbiased, they will be accepted and positively appraised.

Key words: social sciences, sociologist, empirical research, professional ethics, code of professional ethics for sociologists.